

Niets is nul, een tijdcapsule?

Een oud kinderboek geeft een beeld van de tijd waarin het gemaakt is. Als we zo'n boek openen is te zien wat men in die jaren belangrijk vond om door te geven aan kinderen. En als het dan gaat om een uitgave die vele herdrukken kent, maakt dat nieuwsgiering naar mogelijke veranderingen in tekst en beeld. Zo'n boek is het *Prentgeschenk voor kleine kinderen, om de getallen al spelende te leeren*, een boek dat oorspronkelijk verscheen in 1828, en waarvan de 10e druk uitkwam in 1880 met als titel de eerste regel van de tekst: '*Niets is nul*'.

In *Lust & Leering* (p. 166-167) schrijven Piet en Lin Buijnsters over dit prentenboek. *Lust & Leering* verscheen in 2001, toen er nog geen digitale versies van kinderboeken beschikbaar waren en Delpher nog niet bestond. Daarom zie ik met grote bewondering hoe verbazend veel beide onderzoekers, die ons helaas ontvallen zijn, hebben gevonden. Ze gingen stad en land af om boeken te bekijken en hadden zelf een uitgebreide collectie kinderboeken verzameld. Zie hier het [interview](#) van Bea Ros met Piet Buijnsters in 2020.

De eerste uitgever

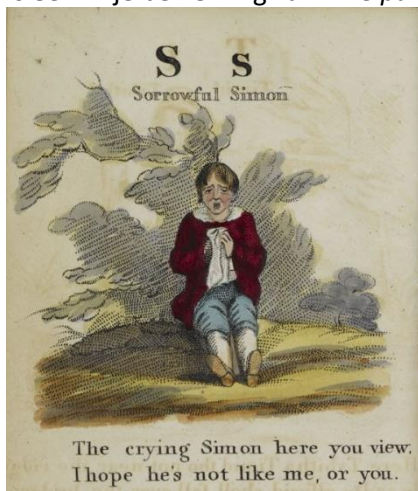
Zoekend in het onvolprezen Delpher naar het boek uit 1828 is via kranten en tijdschriften te lezen hoe zwaar de maatschappelijke omstandigheden in die tijd waren. Dat blijkt zeker uit de gegevens die te vinden zijn over het leven van uitgever G.J.A. (Gerrit Jan Adrianus) Beijerinck (1792-1851). Hij trouwde in 1820 met zijn nichtje Cornelia Bohn. Er werd een zoontje geboren dat al na enkele weken stierf. Ze kregen nog een dochter, maar in 1822 overleed Cornelia aan 'zenuw-koorts'. In 1826 trouwt hij opnieuw met F. Corver, waarmee hij een in 1827 een zoon krijgt. Weer slaat het noodlot toe: in 1828 overlijdt zij. Gerrit Jan Adrianus blijft achter met een dochter en een zoon 'beiden te jong om hun verlies te beseffen'.

En net zoals Hieronymus van Alphen, die voor zijn moederloze zonen de beroemd geworden kinderverzen schreef, gaf G.J.A. Beijerinck - naast veel meer - voor kinderen aantrekkelijke en leerzame prentenboeken met versjes uit. Twee daarvan waren 'prentgeschenken' met een duidelijk leerdoel: al spelende (ook dat doet aan Van Alphen denken) de letters van het alfabet en de getallen leren. Van beide boeken zijn de makers onbekend, zoals gebruikelijk was.

Het alfabet

[Prentgeschenk voor de jeugd, om het A-B al spelende te leeren](#) verscheen in 1822. Het was een bewerking van een Engels prentenboek en bevatte 26 plaatjes.

Dit prentenboek heeft maar één druk beleefd. Het is een namen-abc, met vermelding van karaktertrekken en eigenschappen van kinderen, die duidelijk al dan niet gewaardeerd worden. Het is een vrije bewerking van: *The paragon of alphabets* (John Harris, 1815).

The paragon of alphabets

Prentgeschenk ...om het A-B al spelende te leeren

Optellen en vermenigvuldigen

In 1829 verschijnt een tweede 'prentgeschenk': **Prentgeschenk voor kleine kinderen, om de getallen al spelende te leeren, met 16 gekleurde** plaatjes. Er wordt ook een verkorte titelvariant gebruikt: *Prentgeschenk om de getallen al spelende te leren*. Latere edities geven ook de eerste woorden uit het boek erbij: *Niets is nul*, en nog later is dat de hele titel.

Bovenaan op de pagina staan de cijfers in Romeins en Arabisch, daaronder een gravure, een vierregelig rijm en een tweeregelige moraalspreuk, de laatste in verschillende lettertypen. De tekst begint met: 'Niets is nul, arme sull!' Het laatste plaatje geeft jaartal aan.

Mogelijk haalde uitgever Beijerinck inspiratie uit *Marmaduke Multiply's Merry Method of Making Minor Mathematicians*, J. Harris & Son, 1817.

Dit prentenboek werd kennelijk meer gewaardeerd dan het boek om het AB te leren, want het heeft vele uitgevers en edities gekend. De reden voor deze populariteit kan zijn geweest dat er al veel abc-boeken op de markt waren en weinig boeken over getallen en vermenigvuldigen.

Edities

De titel van Beijerinck uit 1828 verhuisde in 1858 naar Tielkemeijer. In 1875 ging de titel over naar G. Theod. Bom die de 8e druk met daarin nog de plaatjes van Tielkemeijer publiceerde. In datzelfde jaar bracht Bom een 9e druk uit met geheel nieuwe illustraties. In 1880 verhuisde de 11e druk naar I. De Haan en in 1895 nam J. Vlieger de titel in zijn fonds op.

Kent gij nu al dit jaargetal?

Het bijzondere aan dit boek is dat tien drukken zijn gedateerd. Dat komt niet veel voor bij kinderboeken en centsprenten. Het jaartal staat niet op de titelpagina, maar op de laatste tekstpagina, bij de romeinse en arabische cijfers M en 1000, en de tekst 'Kent gij nu al dit jaargetal?'

Uit Worldcat blijkt dat alleen het Rijkmuseum een Beijerinck-editie uit 1828 heeft, met de toelichting 'Met de hand gekleurde etsen'. Ook Frits Booy heeft een exemplaar uit dat jaar. Daarvan ziet u hier links een afbeelding. Of dat inderdaad etsen zijn is de vraag. In 1843 verschijnt een 'Nieuwe uitgave', waarvan een 2e druk al in 1844 het licht ziet. Hier gaat het waarschijnlijk om

houtgravures.

De [uitgave uit 1843](#) van Beijerinck is gedigitaliseerd voor Het Geheugen van Nederland; de [7e druk van 1862](#) van Tielkemeijer is bij Google Books te bekijken; de [8e druk van Bom](#) uit 1875 idem; de 9e druk van Bom ook uit 1875, nu met de nieuwe titel *Niets is nul* met nieuwe in kleur gedrukte litho's is (nog) niet digitaal beschikbaar, hierbij afbeeldingen uit de collectie van Frits Booy. De [10e druk uit 1879](#) van Bom is via Google Books te vinden; de [11e druk uit 1880](#) is door I. de Haan aangekocht in dat jaar en als 'hernieuwde uitgave' via Google Books beschikbaar. I. de Haan heeft de datering op de laatste pagina niet gehandhaafd.

De prent

Er blijkt ook nog een tweetalige prent te zijn gemaakt door Brepols & Dierckx Zoon in Turnhout in 1859, getiteld [Opdragt aan de jonge en leezame Jeugd](#). (Prentno. 113 B) Dankzij de collectie Borms-Koop is een digitale versie aanwezig. Er zijn nog eerdere versies van deze prent gedrukt, door Rynders in 1835 en door Brepols & Dierckx in 1840 en 1857. Latere prenten zijn gedateerd 1874, 1885 en 1889 (Kinderprenten, volksprenten, centsprenten, schoolprenten, Vantilt 2014)

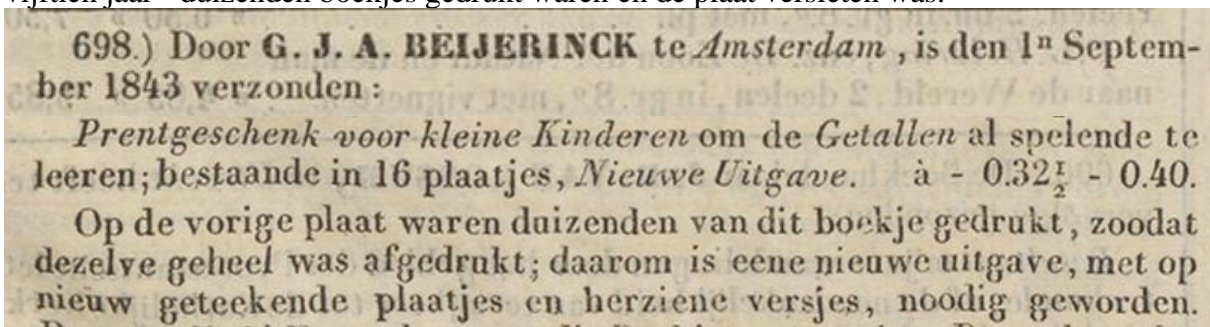
De centsprent heeft 4 x 4 niet omkaderde houtsneden, met afbeeldingen van personen, voorzien van rijmende teksten met rekensommetjes (optellen en vermenigvuldigen) en Arabische en Romeinse cijfers. Elk plaatje heeft als onderschrift een vierregelig rijm en een tweeregelige

moraalspreuk in het Nederlands en een vierregelig Frans rijm. De tekst begint net als bij de prentenboeken met: 'Niets is nul, arme sul!' De centsprent is qua illustraties anders en ook de tekst wijkt hier en daar af. Deze prent is vermoedelijk gekleurd met sjablonen, dat is te zien aan de verschuiving van het blauw.

Normen en waarden

Wat in zo'n groot tijdsbestek, van 1828 tot 1880 interessant is zijn aanpassingen in beeld en tekst zijn die laten zien dat tijden veranderen. Dat is zeker het geval wat betreft de technische mogelijkheden voor drukwerk. De 1828 editie heeft ongekleurde (etsen?) vermoedelijk houtgravures. In 1829 wordt al geadverteerd met gekleurde plaatjes. In 1832 wordt een keuze tussen ongekleurde (40 cent) en gekleurde plaatjes (50 cent) vermeld.

In het *Nieuwsblad voor den boekhandel* van 14-09-1843 laat de uitgever weten dat er - in vijftien jaar - duizenden boekjes gedrukt waren en de plaat versleten was.

Ook de mode is aan veranderingen onderhevig. Bij plaat IV is een fraai aangekleed meisje te zien. In 1828 is de tekst: 'Ze is regt in haar schik, met haar hoed en strik'. 'Meisjes die goed leeren krijgen mooie kleren.' In 1843: 'Ze verlangt naar de pret; en gaat naar 't salet. Onschuldige vreugd is het deel van de jeugd'.

IV :: 4

Twee maal twee is **VIER**
 Klein Lotje is vol zwier
 Zij is regt in haar schik.
 Met haar hoed en strik.

Kinderen die goed leeren
 Krijgen mooie kleeren.

IV 4

Tweemaal twee maakt **VIER**.
 Dit meisje, vol zwier,
 Verlangt naar de pret;
 Zij gaat naar 't salet.

*Onschuldige vreugd
 Is het deel van de jeugd.*

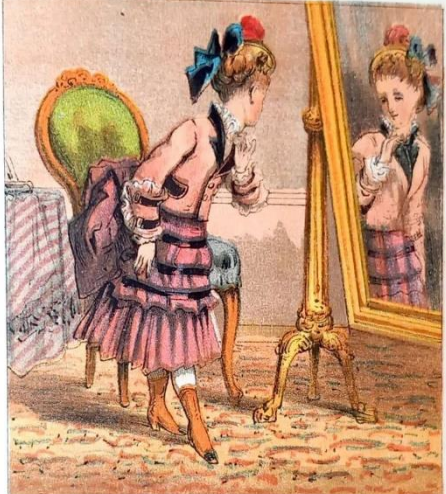
IV 4

Tweemaal twee is **vier**.
 Die in pronk en zwier
 Slechts zijn vreugde vindt,
 Is geen edel Kind.

**ZIJ DIE ZICH AAN OPSCHIK WIJDT,
 JAAGT ALLEEN NAAR IJDELHEID.**

IV 4

Twee maal twee is **Vier**.
 Die in pronk en zwier
 Slechts zijn vreugde vindt,
 Is geen edel Kind.

**ZIJ, DIE ZICH AAN OPSCHIK WIJDT,
 JAAGT ALLEEN NAAR IJDELHEID.**

In de 7^e druk uit 1862 bij Tielkemeijer is de toon veranderd: 'Die in pronk en zwier Slechts zijn vreugde vindt, Is geen edel kind. Zij die zich aan opschik wijdt, jaagt alleen naar ijdelheid.' De 9^e druk bij Bom volgt die opvatting onveranderd.

De afbeeldingen van het blije en het ijdele meisje is rijkdom te zien. Een andere afbeelding laat armoede zien, het lot van veel mensen in de negentiende eeuw. In 1828 wordt gesproken met zuinigheid, deugd en vlijt, in 1843 heb je het niet koud als je de handen uit de mouw steekt.

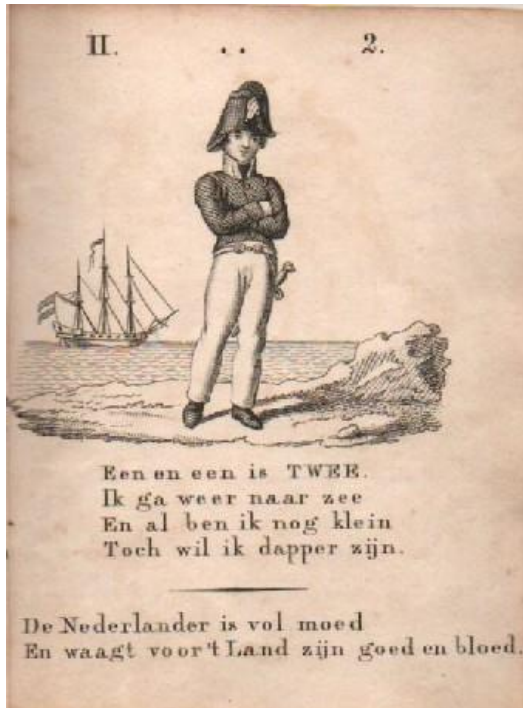

In 1862 en 1875 zijn vlijt en zuinigheid terug uit 1828.

Of wat betreft mode en ijdelheid er andere opvattingen in de negentiende-eeuwse samenleving zijn ontstaan is niet te zeggen. Het kan ook de ideeën van die betreffende auteur / illustrator weergeven.

Qua historische feiten is er één opmerkelijke maar zeer logische wijziging:

De zee-soldaat uit 1828 waagt zijn leven voor het land en die uit 1843 en later volgt het voorbeeld van Van Speyk die in 1831 zijn schip liet exploderen.

Jeannette Kok